

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

© 2020 СИДОРОВА А. В., БУРКІНА Н. В., ФУРМАН Т. Ю.

УДК 311.338
JEL Classification: C15; C38; C46; D61

Сидорова А. В., Буркіна Н. В., Фурман Т. Ю.

Компаративний аналіз витрат домогосподарств Польщі та України

Метою статті є дослідження подібностей і відмінностей у витратах домогосподарств України та Польщі за допомогою методології компаративного аналізу. Україна і Польща подібні за багатьма критеріями, але структура витрат домогосподарств суттєво відрізняється. Виявлено, що структура витрат домогосподарств обох країн є сталою, в обох структурах простежується найбільша частка витрат на базові потреби домогосподарств (в Україні – продукти харчування та безалкогольні напої, а також витрати на житло і комунальні послуги; в Польщі – витрати на житло і комунальні послуги, а також на продукти харчування та безалкогольні напої). Доведено, що структура витрат залежить не тільки від доходів, дотримання соціальних стандартів і гарантій, але суттєво залежить від зміни базових витрат. За допомогою розрахованих коефіцієнтів парної кореляції встановлено відмінності в окремих статтях витрат. При зменшенні витрат на продукти харчування та безалкогольні напої в Україні підвищуються витрати на житло та оплату комунальних послуг, а в Польщі – суттєво спадають. У структурі витрат домогосподарств України та Польщі є групи витрат, які змінюються однаково і мають схожу динаміку. Ці відмінності визначено за допомогою кластерного аналізу. В Україні статті витрат згруповано в три кластери, виявлено позитивну тенденцію зменшення витрат на базові потреби і збільшення – на вторинні. Базові потреби розподілилися, своєю чергою, на два кластери: зі спадною тенденцією та зростаючою. Для Польщі розподіл витрат на два кластери показав стійку зростаючу тенденцію до збільшення вторинних витрат на тлі зменшення базових, що підтверджує сталий розвиток держави та покращення рівня життя населення. Вивчення досвіду Польщі доводить, що реформи і привабливий бізнес-клімат роблять економіку в рази ефективнішою. Перспективами подальших досліджень буде виявлення залежності між структурою доходів і витрат, їх моделювання та прогнозування позитивних змін щодо підвищення рівня та якості життя населення.

Ключові слова: сукупні грошові витрати домогосподарств, структура та динаміка витрат, парні коефіцієнти кореляції, кластерний аналіз

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-424-435>

Рис.: 6. **Табл.:** 5. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 15.

Сидорова Антоніна Василівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бізнес-статистики та економічної кібернетики, Донецький національний університет імені Василя Стуса (вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: sydorova.sav@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3710-4148>

Буркіна Наталія Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-статистики та економічної кібернетики, Донецький національний університет імені Василя Стуса (вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: n.burkina@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2993-5128>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/X-5355-2018>

Фурман Тарас Юрійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри бізнес-статистики та економічної кібернетики, Донецький національний університет імені Василя Стуса (вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: t.furman@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8515-6674>

УДК 311.338
JEL Classification: C15; C38; C46; D61

Сидорова А. В., Буркіна Н. В., Фурман Т. Ю. Компаративный анализ расходов домохозяйств Польши и Украины

Целью статьи является исследование подобий и отличий в расходах домохозяйств Украины и Польши с помощью методологии компаративного анализа. Украина и Польша подобны по многим критериям, но структура расходов домохозяйств существенно отличается. Выведено, что структура расходов домохозяйств обеих стран является стабильной, в двух структурах прослеживается наибольшая часть расходов на базовые потребности домохозяйств (в Украине – продук-

UDC 311.338
JEL Classification: C15; C38; C46; D61

Sydorova A. V., Burkina N. V., Furman T. Y. A Comparative Analysis of Household Expenditure in Poland and Ukraine

The aim of the article is to study similarities and differences in household expenditure in Ukraine and Poland using the methodology of comparative analysis. Ukraine and Poland are similar in many ways, but the structure of their household expenditure is considerably different. It is revealed that the household expenditure structure of the countries is stable. It is traced that in both of them the largest part of expenditure is accounted for by basic household needs (in Ukraine, food and soft drinks, as well as expenditures

¹ Роботу виконано в рамках кафедральної держбюджетної науково-дослідницької теми Г 17/27 0117U001336 «Детермінанти соціально-економічного зростання регіону: статистична оцінка, моделювання та прогнозування»

ты питания и безалкогольные напитки, а также расходы на жилье и коммунальные услуги; в Польше – расходы на жилье и коммунальные услуги, а также на продукты питания и безалкогольные напитки). Доказано, что структура расходов зависит не только от доходов, соблюдения социальных стандартов и гарантий, но существенно зависит от изменения базовых расходов. С помощью рассчитанных коэффициентов парной корреляции установлены различия в структуре отдельных статей расходов. При уменьшении расходов на продукты питания и безалкогольные напитки в Украине повышаются расходы на жилье и оплату коммунальных услуг, а в Польше – существенно снижаются. В структуре расходов домохозяйств Украины и Польши есть группы расходов, которые изменяются одинаково и имеют похожую динамику. Эти отличия определены с помощью кластерного анализа. В Украине статьи расходов сгруппированы в три кластера, выявлена позитивная тенденция уменьшения расходов на базовые потребности и увеличения – на вторичные. Базовые потребности распределены в свою очередь в два кластера: с нисходящей тенденцией и растущей. Для Польши распределение расходов на два кластера показало устойчивую тенденцию к увеличению вторичных расходов на фоне уменьшения базовых, что подтверждает устойчивое развитие государства и улучшение уровня жизни населения. Изучение опыта Польши доказывает, что реформы и привлекательный бизнес-климат делают экономику более эффективной. Перспективами дальнейших исследований будет выявление зависимости между структурой доходов и расходов, их моделирование и прогнозирование позитивных изменений относительно повышения уровня и качества жизни населения.

Ключевые слова: совокупные денежные расходы домохозяйств, структура и динамика расходов, парные коэффициенты корреляции, кластерный анализ.

Рис.: 6. **Табл.:** 5. **Формул:** 2. **Библ.:** 15.

Сидорова Антонина Васильевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой бизнес-статистики и экономической кибернетики, Донецкий национальный университет имени Василя Стуса (ул. 600-летия, 21, Винница, 21021, Украина)

E-mail: sydorova.sav@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3710-4148>

Буркина Наталья Валерьевна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры бизнес-статистики и экономической кибернетики, Донецкий национальный университет имени Василя Стуса (ул. 600-летия, 21, Винница, 21021, Украина)

E-mail: n.burkina@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2993-5128>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/X-5355-2018>

Фурман Тарас Юрьевич – кандидат педагогических наук, доцент кафедры бизнес-статистики и экономической кибернетики, Донецкий национальный университет имени Василя Стуса (ул. 600-летия, 21, Винница, 21021, Украина)

E-mail: t.furman@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8515-6674>

Вступ. Однією з найгостріших соціально-економічних проблем, зумовлених трансформаційними процесами в економіці України, є низький рівень життя великої частини населення. Його підвищення є головним завданням не тільки нашої країни, а будь-якого прогресивного суспільства. Для підвищення рівня життя в Україні активно вивчається провідний досвід зарубіжних країн. Особливо

актуальним є застосування компаративного аналізу, згідно з яким виконується опис стану і обґрунтування подібностей і відмінностей, умов або результатів розвитку великих соціальних одиниць, регіонів, країн. Для України у сучасних умовах інтерес становить досвід Польщі у цьому питанні. Польща має схожі геополітичні умови, у минулому була в складі країн соціалістич-

on housing and utility services; in Poland, expenditures on housing and utility services, as well as food and soft drinks). It is proved that the expenditure structure depends not only on income, compliance with social standards and guarantees, but it significantly depends on changes in basic expenses. Using the calculated paired correlation coefficients, differences in the structure of individual expenditure items are established. With a decrease in the expenditure on food and non-alcoholic drinks, in Ukraine the expenditure on housing and utility services increases while in Poland it considerably decreases. In the household expenditure structure in Ukraine and Poland, there are groups of expenditure that change identically and demonstrate similar trends. These features are identified using cluster analysis. In Ukraine, the expenditure items are grouped into three clusters. A positive trend of decreasing expenditure on basic needs and increasing it for secondary ones is identified. Basic needs are divided into two clusters depending on whether they are characterized by a downward or upward trend. For Poland, the distribution of expenditures between the two clusters showed a steady trend towards an increase in secondary expenditures against a decrease in basic ones, which confirms the steady development of the country and an improvement in the standard of living of the population. The study of Poland's experience proves that reforms and an attractive business climate make the economy more efficient. The prospects for further research are the identification of the relationship between the structure of income and expenditure, their modeling, and forecasting positive changes as concerns the improvement of the level and quality of life of the population.

Keywords: total household expenditure, expenditure structure and trends, paired correlation coefficients, cluster analysis.

Fig.: 6. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 15.

Sydorova Antonina V. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Business Statistics and Economic Cybernetics, Vasyl' Stus Donetsk National University (21 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: sydorova.sav@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3710-4148>

Burkina Natalia V. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Statistics and Economic Cybernetics, Vasyl' Stus Donetsk National University (21 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: n.burkina@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2993-5128>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/X-5355-2018>

Furman Taras Yu. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the Department of Business Statistics and Economic Cybernetics, Vasyl' Stus Donetsk National University (21 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: t.furman@donnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8515-6674>

актуальним є застосування компаративного аналізу, згідно з яким виконується опис стану і обґрунтування подібностей і відмінностей, умов або результатів розвитку великих соціальних одиниць, регіонів, країн.

Для України у сучасних умовах інтерес становить досвід Польщі у цьому питанні. Польща має схожі геополітичні умови, у минулому була в складі країн соціалістич-

ного табору, має близьку чисельність населення, близький українському менталітет. Крім того, покращення життєвого рівня домогосподарств потребує чітких і співставних критеріїв оцінювання, виважених кроків всіх гілок влади, які ґрунтуються на детальному і глибокому аналізі широкого спектра показників, що характеризують різні аспекти доходів і витрат домогосподарств, причини відмінностей у структурі та динаміці витрат.

За дослідженнями рівня життя й грошових витрат домогосподарств опубліковано чимало наукових праць теоретичного та практичного характеру. Це стосується визначення сутності й формування системи показників рівня та якості життя населення, обсягів, структури та динаміки доходів і витрат домогосподарств, зміни демографічної ситуації, дослідження соціальних стандартів, оплати праці тощо.

Так, Кізімою Т. О. аналізувалися та висвітлювалися питання теоретико-прагматичних основ формування доходів і витрат домогосподарств України як показників системи оцінки рівня життя населення [1]. Грішнова А. О. більше розглядала питання стосовно витрат домогосподарств як основи формування людського капіталу [2]. Аналіз структури та структурних зрушень ресурсів і витрат домогосподарств проводила Червона С. П. [3]. Проте поза увагою залишилися питання порівняння структури витрат домогосподарств з іншими європейськими країнами та здійснення прогнозу цих показників. Описовому аналізу доходів і витрат домогосподарств приділяли увагу Ревенко А. П. [4], Заїка А. М. [5]. Серватинська І. М. розглядала питання аналізу доходів і витрат домогосподарств в аспекті розробки стратегії вдосконалення їх фінансів із урахуванням зарубіжного досвіду [6]. Як видно, часто до уваги беруться деякі аспекти аналізу доходів і витрат домогосподарств. При цьому мало уваги приділяється їх всебічному та комплексному аналізу.

Оцінка рівня життя населення дозволяє зрозуміти не тільки можливості населення, а й ефективність соціальної політики держави. Однак, незважаючи на численні розробки, питання оцінки витрат домогосподарств, аналіз кількісних і якісних змін у споживанні товарів і послуг є складними задачами. На сьогодні залишаються дискусійними та невіршеними питання методологічного характеру щодо розрахунку окремих індикаторів і побудови української моделі доходів і витрат у системі соціального розвитку України, визначення її ролі і місця в міжнародних відносинах.

Проте статистичне оцінювання, аналіз, прогнозні орієнтири щодо зростання витрат домогосподарств і відповідного зростання доходів вимагають вдосконалення шляхом застосування сучасних методів дослідження, особливо під час порівняльного аналізу між країнами з метою виявлення і усунення диспропорцій у доходах і витратах домогосподарств країн.

Метою статті є статистичне дослідження витрат домогосподарств України для визначення перспектив їх зростання з урахуванням досвіду Польщі.

Підвищення рівня життя населення, покращення структури витрат домогосподарств, соціальний прогрес складають пріоритетний напрямок суспільного розвитку.

Управління такими процесами потребує оцінювання реальної величини й структури витрат, причин диференціації й розшарування домогосподарств тощо [7, с. 385].

Першою проблемою для домогосподарств України є невисокі темпи зростання доходів громадян. Досвід зарубіжних країн свідчить, що високий рівень оплати праці є фундаментом для успішної соціальної політики держави, а люди мають змогу забезпечити собі комфортне життя, споживання якісних товарів, отримання високої якості послуг, заощадження. У I півріччі 2017 р. в Україні найбільша частка домогосподарств (12,5 %) отримувала грошових доходів у середньому до 3000 грн на одну особу, у I півріччі 2018 р. – понад 5600 грн, і таких домогосподарств було вже 25,5 %. Проте структура сукупних витрат домогосподарств залишається викривленою, а саме у I півріччі 2017 року 97,3 % витрат сім'ї складали сукупні споживчі витрати, неспоживчі – тільки 6,3 %. У I півріччі 2018 р. споживчі витрати становили 92,5 %, неспоживчі – 7,5 %, тобто більше 90 % ресурсів витрачається на споживання, отже, менше 10 % – на інвестиції, купівлю нерухомості, будівництво житла, ремонт та інші цілі [8].

Середня місячна зарплата в Польщі у 2018 р. становила 4600 злотих, або 1350 дол., в Україні – 9170 грн, або 340 дол., отже, середня зарплата в Польщі з урахуванням обмінного курсу майже у 4 рази вище [9]. Це свідчить про реальний позитивний вплив державної політики Польщі на рівень життя населення через встановлення соціальних стандартів і гарантій, податкової політики та невисокої інфляції.

Іншою локальною проблемою є висока питома вага пенсійних виплат, що призводить до нестачі ресурсів і від'ємного балансу Пенсійного фонду. Розповсюдженою практикою зарубіжних країн є оптимальне співвідношення між чисельністю пенсіонерів і працюючих (1:1). Ситуація в Україні інша, тому держава змушена покривати дефіцит Пенсійного фонду та гарантування населенню виплати пенсій по досягненню певного віку. Водночас досвід різних країн свідчить про успішне функціонування накопичувальної пенсійної системи, коли громадяни самі формують розмір своєї майбутньої пенсії. Однак низька заробітна плата обмежує можливості людей для застосування накопичувальної пенсійної системи в Україні. Відповідно, держава гарантує пенсійні виплати громадянам, проте вони не забезпечують підвищення рівня життя.

У 2017 р. ВВП України за паритетом купівельної спроможності складав 368, а у 2018 р. – 390 млрд дол. У розрахунку на душу населення цей показник складав 8,7 і 9,2 тис дол. Динаміка ВВП Польщі в ПКС значно краще: у 2017 – 1128,43 млрд дол., у 2018 р. – 1215,44. Зазначимо, що Польща демонструє зростаючу динаміку ВВП за паритетом купівельної спроможності починаючи з 1993 р. (269 млрд дол.). Отже, ВВП у ПКС на одну особу в 2017 р. у Польщі склав 29,717 тис. дол., у 2018 р. – 32,005 тис. дол., тобто у 3,48 рази вище, ніж в Україні [10].

Витрати домогосподарств на споживання товарів і послуг розглядаються відносно сімей з різною величиною й структурою витрат, що є особливо важливим для характеристики ступеня розшарування населення за доходами й витратами.

Ці задачі активно досліджуються, оскільки зближення добробуту різних груп населення і скорочення диференціації у витратах сімей є пріоритетними цілями соціальної політики розвинених країн. Дуже важливо для досягнення цієї мети спиратись на достовірну інформацію, що також є складним завданням.

Наразі під час обстеження умов життя домогосподарств збирається інформація, що характеризує:

- склад домогосподарств за статтю, віком, видом занять;
- доходи домогосподарств за джерелами надходження;
- витрати за видами витрат;
- покупки і споживання продуктів харчування і непродовольчих товарів;
- витрати на окремі види послуг;
- житлові умови;
- особисте підсобне господарство та ін.

За програмою вибіркового обстеження встановлюють статистичну характеристику матеріального добробуту населення – *грошові і сукупні витрати домогосподарств*. Інформація про динаміку і структуру витрат домогосподарств використовується для оцінювання змін і визначення бажаних досягнень у соціальній сфері, для вивчення взаємозв'язків між макроекономічною політикою, що здійснюється в суспільстві, та тенденціями, які спостерігаються в соціально-демографічному розвитку країни.

Сукупні витрати домогосподарств включають *грошові витрати* на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, неспоживчі витрати – на особисте підсобне господарство, допомогу родичам та іншим особам, купівлю нерухомості, будівництво житла, ремонт, заощадження, аліменти, інші витрати.

Згідно з методологічними коментарями до статистичного збірника Державної служби статистики України «Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році» «споживчі грошові витрати включають грошові витрати домогосподарства на купівлю продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, товарів та послуг (одягу та взуття, оплату житла, води, газу, електроенергії та інших видів палива; предметів домашнього вжитку, побутової техніки та поточного утримання житла; витрати на охорону здоров'я, транспорт, зв'язок, відпочинок та культуру, освіту тощо). Включаються всі витрати домогосподарств на ці цілі незалежно від місця їх здійснення (у торговельній мережі, зі складу підприємства, організації, на ринку чи в окремих громадян). До цієї статті включається також вартість куплених товарів та продуктів харчування для годування домашніх тварин [11].

Наукові дослідження свідчать, якщо витрати на харчування в структурі витрат домогосподарств складають 50 % і вище, що характерно для України, то така сім'я вважається бідною [12, с. 185]. У розвинених країнах бідною вважається сім'я, яка витрачає на харчування 30 % і більше.

Для аналізу структури та структурних зрушень, а також порівняння структури споживчих грошових витрат України та Польщі використано дані Державної служби статистики України та дані Центрального статистичного управління Польщі за 2013–2018 роки (табл. 1, 2).

Структура сукупних грошових витрат домогосподарств України та Польщі за 2018 рік, свідчить, що в Україні майже весь дохід домогосподарства витрачається на споживання, а саме на забезпечення продуктами харчування 50,0 %, у той час як у Польщі – 16,3 %. Оплата житлово-комунальних послуг в Україні – 14,8 %, у Польщі – 20,4 %.

Таблиця 1

Структура споживчих грошових витрат домогосподарств України у 2013–2018 рр., %

Види витрат	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	52,3	52,9	54	52,3	50,9	50
Алкогільні напої, тютюнові вироби	4,1	4,1	3,8	3,7	3,9	4,1
Одяг і взуття	7,3	7,3	6,9	7	6,9	6,8
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	10,9	10,9	12,5	13,8	14,7	14,8
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,8	2,8	2,3	2,2	2,6	2,6
Охорона здоров'я	3,9	4,2	4,4	5,1	4,6	4,8
Транспорт	5,1	5	4,3	4,3	4,3	4,3
Зв'язок	3,4	3,4	2,9	2,9	3	3,1
Відпочинок і культура	2,5	2,1	1,8	1,7	1,9	2,1
Освіта	1,5	1,4	1,4	1,2	1,3	1,2
Ресторани та готелі	3	2,7	2,4	2,7	2,8	2,9
Різні товари та послуги	3,2	3,2	3,3	3,1	3,1	3,3
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані Державної служби статистики України [13]

Таблиця 2

Структура споживчих грошових витрат домогосподарств Польщі у 2013–2018 рр., %

Види витрат	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	18	17,2	16,9	17,1	16,7	16,3
Алкогільні напої, тютюнові вироби	7,7	7	5,8	5,8	5,7	5,4
Одяг і взуття	4,5	4,6	4,7	5	5,2	5,2
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	21,4	21,7	21,5	21,2	20,7	20,4
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	4,5	4,9	5,2	5,2	5,3	5,6
Охорона здоров'я	4,5	4,8	5,5	5,6	5,8	5,8
Транспорт	11,9	12,1	12,1	12	12	12,6
Зв'язок	2,6	2,5	2,4	2,4	2,3	2,2
Відпочинок і культура	7,5	7,6	7,8	7,9	8	8,1
Освіта	1,1	1	1	1	1	1
Ресторани та готелі	3,1	3,3	3,8	3,9	4,4	4,5
Різні товари та послуги	13,2	13,3	13,3	12,9	12,9	12,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані Центрального статистичного управління Польщі за 2013–2018 рр. [14]

На одяг і взуття українці витрачають 6,8 % усіх витрат, पोляки – 5,2 %. Така ситуація стримує розвиток інших витрат, зокрема неспоживчих (на купівлю нерухомості, будівництво житла, ремонт, відпочинок, подорожі, заощадження, інші витрати) і призводить до зменшення добробуту домогосподарств, що, своєю чергою, впливає на неефективне формування і використання їх фінансових ресурсів.

З метою аналізу структурних зрушень споживчих грошових витрат були розраховані ланцюгові абсолютні

прирости питомої ваги кожної групи споживчих грошових витрат за формулою:

$$\Delta d_i = d_{ij} - d_{ij-1},$$

де d_{ij} – питома вага i -ї групи витрат у період j ;
 d_{ij-1} – питома вага i -ї групи витрат у попередній період.

Розраховані ланцюгові абсолютні прирости питомої ваги споживчих грошових витрат домогосподарств України свідчать про несуттєві структурні зрушення. Так, частка

Таблиця 3

Структурні зрушення споживчих грошових витрат домогосподарств України до попереднього року, в.п.

Види витрат	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	0,6	1,1	-1,7	-1,4	-0,9
Алкогільні напої, тютюнові вироби	0	-0,3	-0,1	0,2	0,2
Одяг і взуття	0	-0,4	0,1	-0,1	-0,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	0	1,6	1,3	0,9	0,1
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	0	-0,5	-0,1	0,4	0
Охорона здоров'я	0,3	0,2	0,7	-0,5	0,2
Транспорт	-0,1	-0,7	0	0	0
Зв'язок	0	-0,5	0	0,1	0,1
Відпочинок і культура	-0,4	-0,3	-0,1	0,2	0,2
Освіта	-0,1	0	-0,2	0,1	-0,1
Ресторани та готелі	-0,3	-0,3	0,3	0,1	0,1
Різні товари та послуги	0	0,1	-0,2	0	0,2

Джерело: розроблено авторами

грошових витрат найвагомішої групи «продукти харчування та безалкогольні напої» зростала до 2015 року, починаючи з 2016 року зменшувалась. Наступна за вагомістю група споживчих грошових витрат «житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива» щорічно зростає. Така динаміка свідчить про збільшення тягаря комунальних витрат за рахунок зростання комунальних тарифів більш інтенсивними темпами, ніж доходів домогосподарств. Зазначена причина, а також зменшення достатку домогосподарств призводило до постійного щорічного зменшення питомої ваги третьої за вагомістю групи споживчих грошових витрат «одяг і взуття».

Практично щорічно зростала частка споживчих грошових витрат четвертої за вагомістю групи «витрати на охорону здоров'я». Виняток склав лише 2017 рік, у якому відбулось зменшення частки цієї групи на 0,5 відсоткових пункти порівняно з 2016 роком. Стабільною є частка споживчих грошових витрат домогосподарств України за групою «транспорт».

Структурні зрушення інших груп споживчих грошових витрат домогосподарств України були несуттєвими, в межах кількох десятих відсоткових пунктів.

Розрахунок структурних змін у витратах домогосподарств Польщі наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Структурні зрушення споживчих грошових витрат домогосподарств Польщі до попереднього року, в.п.

Види витрат	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	-0,8	-0,3	0,2	-0,4	-0,4
Алкогільні напої, тютюнові вироби	-0,7	-1,2	0	-0,1	-0,3
Одяг і взуття	0,1	0,1	0,3	0,2	0
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	0,3	-0,2	-0,3	-0,5	-0,3
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	0,4	0,3	0	0,1	0,3
Охорона здоров'я	0,3	0,7	0,1	0,2	0
Транспорт	0,2	0	-0,1	0	0,6
Зв'язок	-0,1	-0,1	0	-0,1	-0,1
Відпочинок і культура	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Освіта	-0,1	0	0	0	0
Ресторани та готелі	0,2	0,5	0,1	0,5	0,1
Різнi товари та послуги	0,1	0	-0,4	0	0

Джерело: розроблено авторами

Найвагоміша група споживчих грошових витрат домогосподарств Польщі – «житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива» – починаючи з 2015 року зазнавала постійного незначного зменшення частки. Те саме стосується і структурних зрушень другої за вагомістю групи «продукти харчування та безалкогольні напої» (виняток склав лише 2016 рік). Доволі стабільною для Польщі є питома вага споживчих грошових витрат домогосподарств третьої за вагомістю групи «різні товари та послуги» – за 2017–2018 роки частка групи не змінилась. Структурні зрушення інших груп споживчих грошових витрат домогосподарств Польщі також були у межах кількох десятих процентних пунктів.

Отже, структури споживчих грошових витрат домогосподарств України і Польщі є доволі стабільними. Максимальні структурні зрушення споживчих грошових витрат домогосподарств України були в межах 1,7 відсоткових пунктів (зменшення частки витрат на продукти харчування та безалкогольні напої у 2016 році порівняно з попереднім). Для Польщі максимальні структурні зрушення споживчих грошових витрат домогосподарств були в межах 1,2 відсоткових пункти (зменшення частки витрат на алкогольні напої, тютюнові вироби у 2015 році порівняно з попереднім).

З метою порівняння між собою структур споживчих грошових витрат домогосподарств України та Польщі були розраховані коефіцієнти подібності структур для кожного року за період з 2013 по 2018 роки в такий спосіб:

$$k_i = 1 - \frac{1}{2} \sum_1^k |d_{i1} - d_{i0}|,$$

де d_{i1} – частка ознаки i -ї групи однієї сукупності;

d_{i0} – частка ознаки i -ї групи іншої сукупності.

Значення коефіцієнтів подібності структур споживчих грошових витрат України та Польщі такі: 2013 рік – 0,617; 2014 рік – 0,603; 2015 рік – 0,598; 2016 рік – 0,621; 2017 рік – 0,631 та 2018 рік – 0,636. Як свідчать розраховані показники, структури споживчих грошових витрат домогосподарств України та Польщі є неподібними (несхожими). Розбіжність у структурах споживчих грошових витрат домогосподарств обумовлена різним соціально-економічним рівнем розвитку країн та добробуту домогосподарств.

Порівняльний аналіз структур споживчих грошових витрат домогосподарств України та Польщі ілюструє рис. 1.

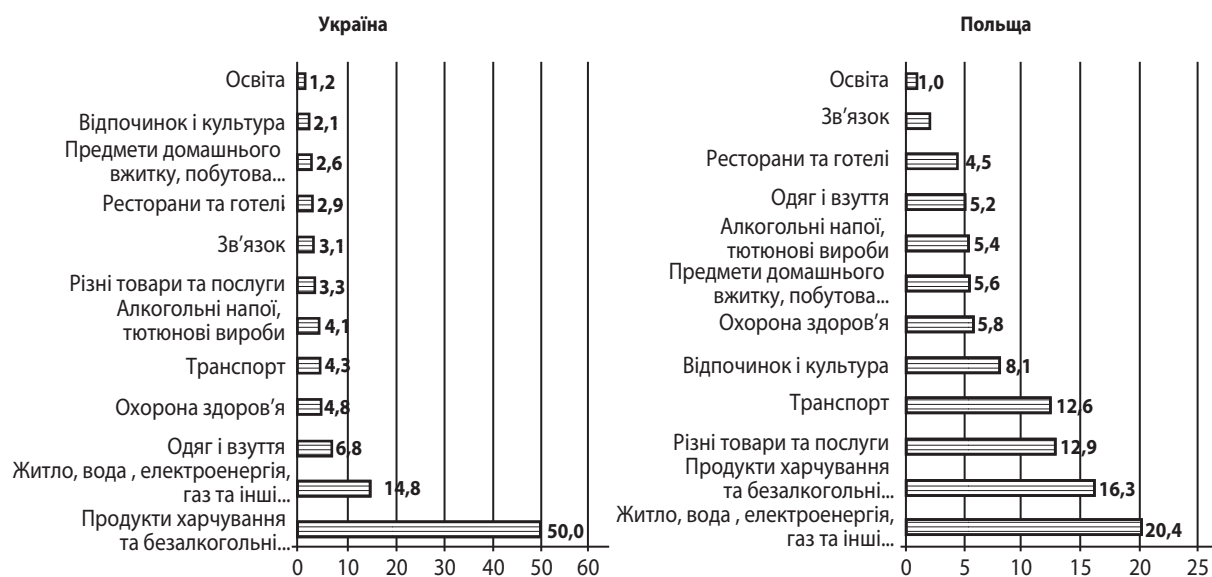

Рис. 1. Порівняльна структура споживчих грошових витрат України та Польщі за 2018 р.

Порівняно з Польщею показник витрат на продукти харчування в Україні є дуже високим. Так, наприклад, у країнах ЄС частка видатків на продукти харчування складає близько 10–15 % від обсягу сукупних доходів сімей. Залишок своїх доходів європейці витрачають на дозвілля, подорожі, комунікацію, якісну медицину, освіту, техніку та одяг. В Україні трохи більше 4 % витрат припадає на транспорт, тому вважається, що у нас вартість проїзду невисока. У Польщі цей показник складає 12–13 %. За дослідженнями експертів PIA, у рейтингу європейських держав за часткою витрат сімей на продукти харчування Україна посіла останнє місце [15].

Отже, розподіл витрат домогосподарств Польщі більш рівномірний. Основна частина показників витрат варіюється у діапазоні 5–15 %. Вищі значення складають лише продовольчі витрати і оплата комунальних послуг, а нижчі – комунікації, ресторани та готелі й освіта. У той час як в Україні продовольчі витрати складають близько 50 %, комунальні – близько 10 %, причому постійно динамічно зростають, одяг і взуття – близько 6 %, а всі інші статті витрат коливаються у межах 2–5 %. На рис. 2 наведено зміну структури витрат двох країн у динаміці.

Загалом витрати домогосподарств України і Польщі істотно відрізняються, причому ця різниця проявляється як у статистиці, так і у динаміці, що наочно демонструє рис. 2. Як уже зазначалось, в Україні найбільші витрати припадають на продукти харчування та безалкогольні напої (близько половини всіх витрат). Причому останнім часом спостерігається зростаюча динаміка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої в абсолютному значенні і спадаюча динаміка у відносному вираженні.

У зв'язку з цим було поставлено завдання оцінити, як впливає зміна грошових витрат на продукти харчування на інші статті сукупних грошових витрат за допомогою кореляційного аналізу відносних показників обох країн за всіма статтями витрат за 2013–2018 рр.

Аналіз показав, що зміни у структурі витрат на придбання продуктів харчування в Україні і Польщі по-різному

впливають на структурні зміни за статтями інших витрат. У табл. 5 наведено парні коефіцієнти кореляції, які відрізняються за напрямом впливу та за величиною. Виділені жирним шрифтом коефіцієнти кореляції у порівнювальних країнах демонструють протилежний вплив (прямий чи обернений) зміни витрат на продукти харчування на інші статті витрат. Інтерпретується зв'язок у такий спосіб: при зменшенні частки витрат на продукти харчування зростає частка іншої статті (обернений зв'язок). При збільшенні частки витрат на продукти харчування зростає частка іншої статті витрат (прямий зв'язок).

Зазначимо, що в останні роки спостерігається зменшення частки витрат на продукти харчування в обох країнах, але в Україні зменшення частки витрат на продукти харчування приводить до зростаючої динаміки вживання алкоголю, що демонструє обернений зв'язок, а у Польщі – до спадаючої (прямий зв'язок). Так само це веде до істотного збільшення витрат на одяг та взуття в Польщі, в той час як в Україні цієї залежності майже не спостерігається.

Помітна різниця впливу продовольчих витрат на житлово-комунальні витрати, які в Україні помітно зростають із зниженням витрат на продукти харчування, а у Польщі суттєво знижуються. Але тут необхідно підкреслити, що в Україні через невисокий рівень доходів населення при постійному зростанні витрат на оплату житлово-комунальних послуг зворотний зв'язок пояснюється саме зростанням витрат на ЖКП, що супроводжується зниженням витрат на продукти харчування.

Таким чином, виявлено, що у структурі витрат домогосподарств Польщі та України є певні групи витрат, які змінюються однаково і мають схожу динаміку у часі. Для уточнення цих груп, а також їх відмінностей у роботі застосовано метод багатовимірної класифікації, а саме кластерний аналіз, який дозволяє розподілити всі статті витрат на більш однорідні групи – кластери.

Для візуалізації кластерів побудовано дендрограми на основі показників, що наведені у табл. 5. Первинний огляд дендрограм за 2018 р. дозволив наочно виокремити як міні-

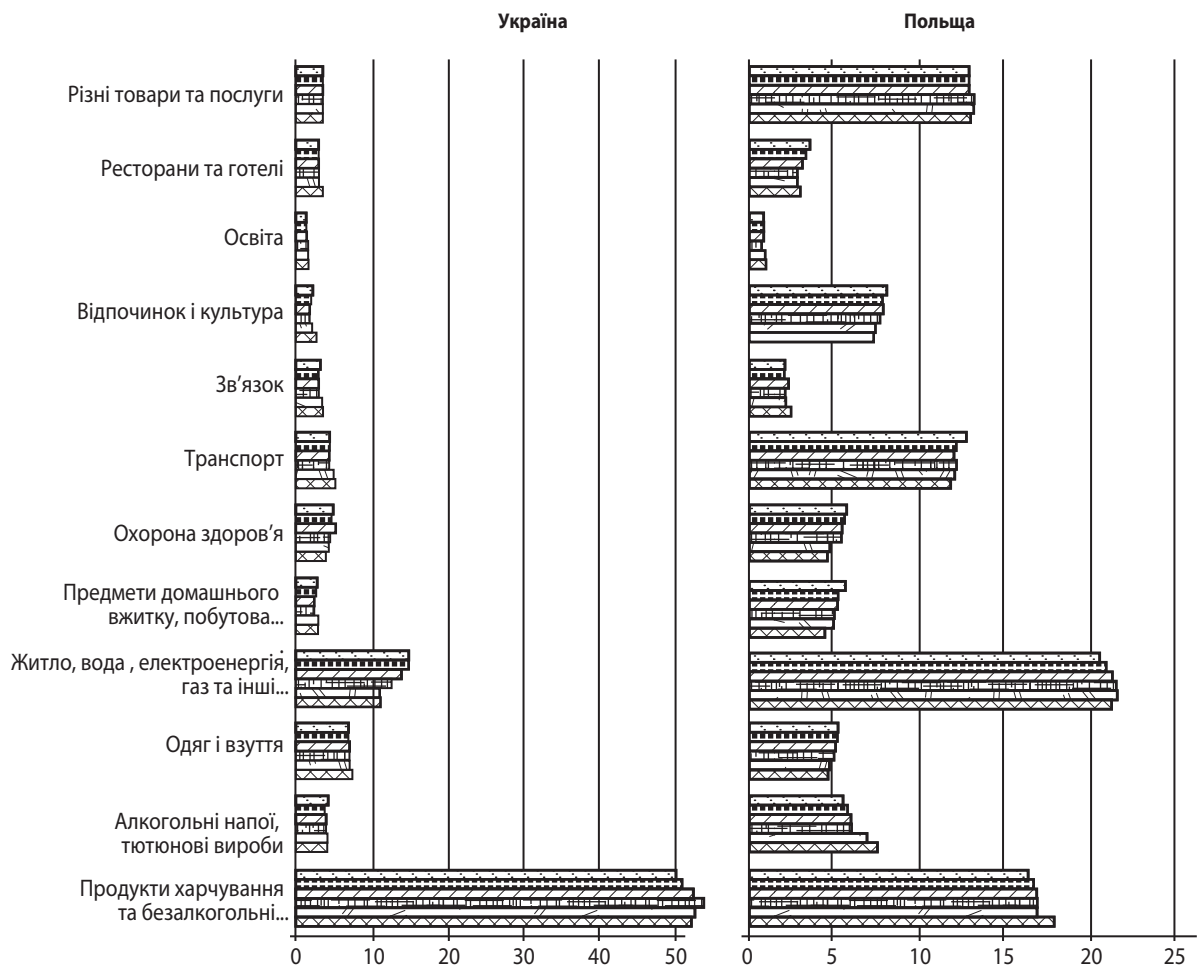

Рис. 2. Динаміка структури споживчих грошових витрат домогосподарств України та Польщі за 2013–2018 рр.

Таблиця 5

Парні коефіцієнти кореляції впливу витрат на продукти харчування на інші статті витрат домогосподарств за 2013–2018 рр.

Зміна частки витрат на продукти харчування на наступні статті:	Україна	Напрямок впливу	Польща	Напрямок впливу
Алкогольні напої, тютюнові вироби	-0,57	обернений	0,90	прямий
Одяг і взуття	0,35	прямий	-0,80	обернений
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	-0,41	обернений	0,56	прямий
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	-0,41	обернений	-0,97	обернений
Охорона здоров'я	-0,07	обернений	-0,82	обернений
Транспорт	-0,04	обернений	-0,91	обернений
Зв'язок	-0,33	обернений	0,92	прямий
Відпочинок і культура	-0,46	обернений	-0,95	обернений
Освіта	0,48	прямий	0,78	прямий
Ресторани та готелі	-0,86	обернений	-0,64	обернений
Різні товари та послуги	0,28	прямий	0,50	прямий

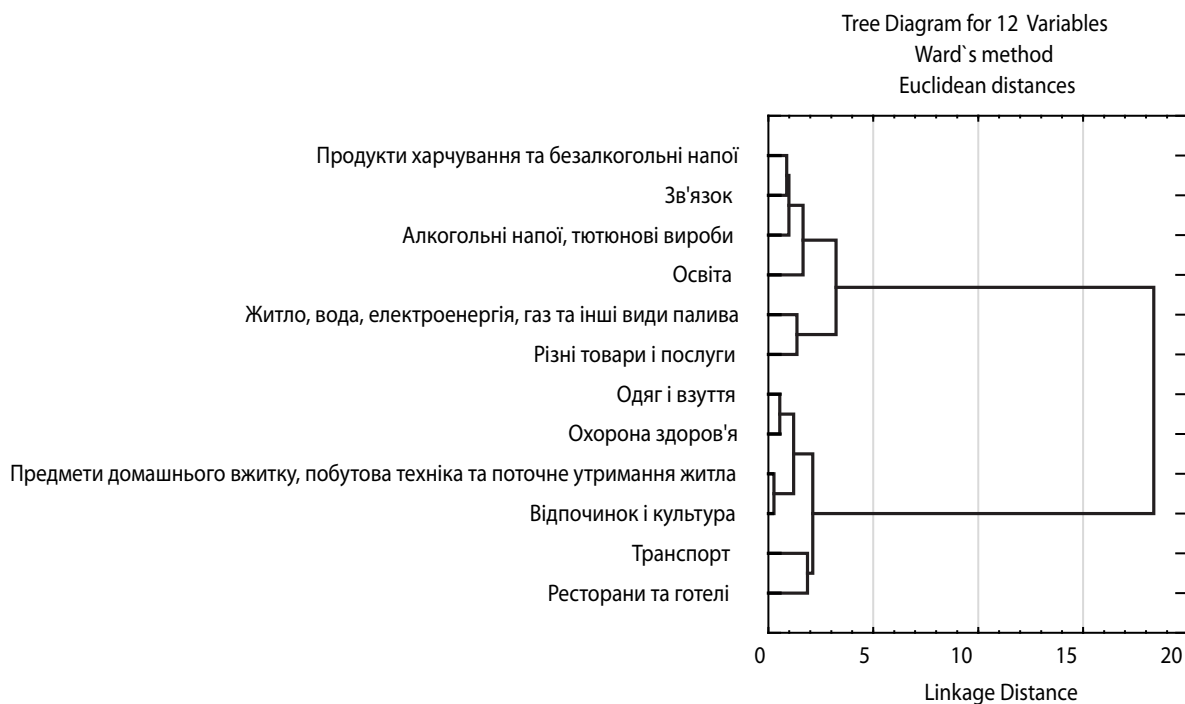

Рис. 3. Дендрограма розподілу витрат домогосподарств Польщі за 2013–2018 рр.

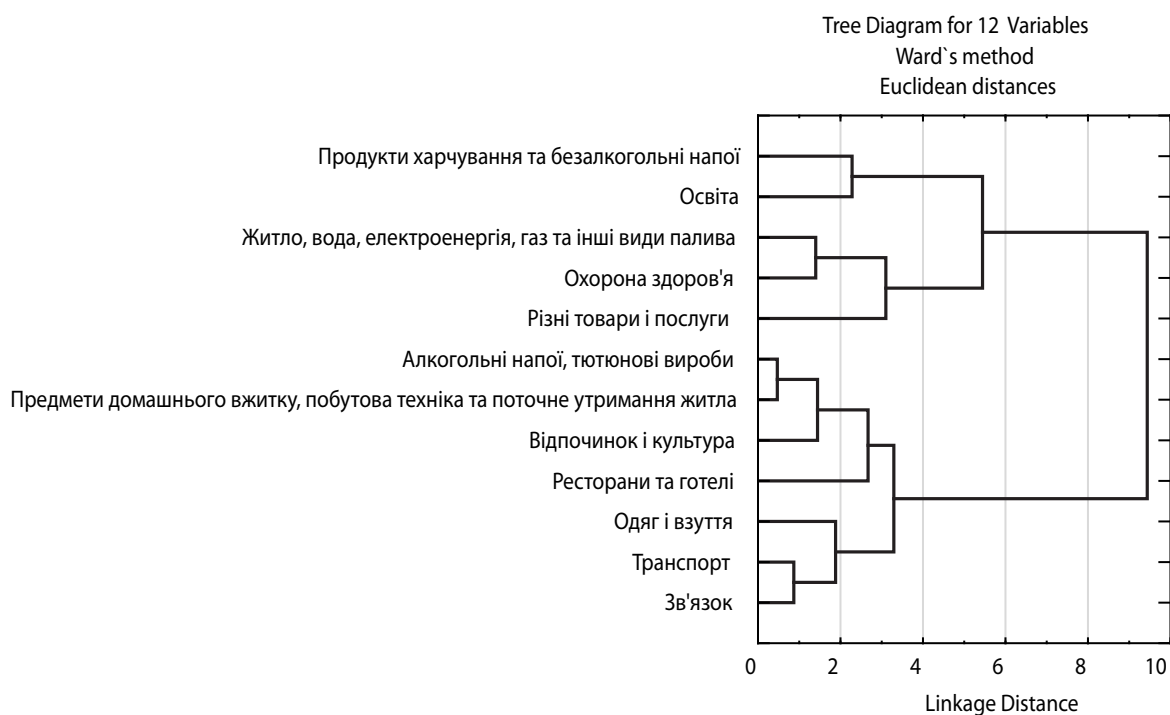

Рис. 4. Дендрограма розподілу витрат домогосподарств України за 2013–2018 рр.

мум по два однорідних кластери, як в Україні, так і в Польщі. Проте структура цих кластерів істотно відрізняється.

Дендрограма України показує, що разом із головними витратами на продукти харчування та безалкогольні напої, в 1 кластер входять витрати на освіту, ЖКП, охорону здоров'я та різні товари і послуги. Всі інші статті витрат

належать до другої групи. У Польщі разом із головними витратами на продукти харчування та безалкогольні напої до 1 кластера входять витрати на зв'язок, алкогольні напої і тютюнові вироби, освіту, ЖКП та різні витрати.

Отже, в результаті кластеризації виявлено базові потреби домогосподарств двох країн. Окрім продуктів харчу-

вання, які є основною потребою населення будь-якої країни, однакові базові потреби мешканців України та Польщі включають оплату за житло, воду, електроенергію і газ, а також освіту. Крім того, до базових потреб, які збільшуються разом із збільшенням витрат на продукти харчування, в Україні також належать витрати на охорону здоров'я; в Польщі – витрати на зв'язок, алкогольні напої і тютюнові вироби, освіту.

Для уточнення структури розподілу статей витрат, кількості істотних груп і динаміки витрат домогосподарств Польщі та України застосовано метод кластеризації k-середніх, за допомогою якого доведено, що оптимальним для Польщі є дійсно розподіл на дві групи, а витрати домогосподарств України розподіляються по трьох групах. Побудовані графіки також демонструють виявлені тенденції по групах витрат (рис. 5, рис. 6).

Таким чином, до першого кластера витрат домогосподарств України увійшли витрати на алкогольні напої, тютюнові вироби, предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла, транспорт, зв'язок, відпочинок і культуру, ресторани та готелі, тобто найменш доступні для українців товари та послуги, частка яких зна-

ходиться у щільній залежності від зміни витрат на продукти харчування. З 2013 по 2015 роки показники цього кластера проявляли стійку спадну тенденцію, що демонструє зростання витрат домогосподарств України саме на базові потреби, а на додаткові потреби – решта.

У 2017 році ситуація змінилася на протилежну і намітилася позитивна тенденція до зменшення витрат на базові потреби і збільшення на вторинні. Витрати на базові потреби українців розподілилися, своєю чергою, на два кластери. До другого кластера відійшли витрати, що мають зростаючу у часі тенденцію – житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива, охорона здоров'я, різні товари і послуги. До третього кластера – витрати, що мають спадну тенденцію, – продукти харчування та безалкогольні напої, одяг і взуття, освіта.

Для Польщі перший кластер також утворюють витрати на додаткові потреби – одяг і взуття, предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла, охорона здоров'я, транспорт, відпочинок і культура, ресторани та готелі. А до другого кластера увійшли базові витрати на продукти харчування та безалкогольні напої, алкогольні напої, тютюнові вироби, житло, воду, електро-

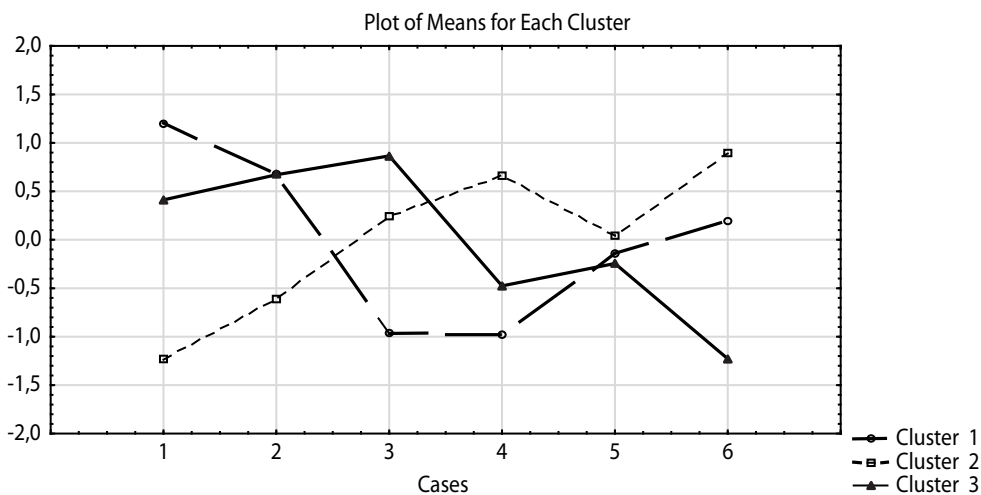

Рис. 5. Кластеризація статей витрат домогосподарств України за 2013–2018 рр. методом k-середніх

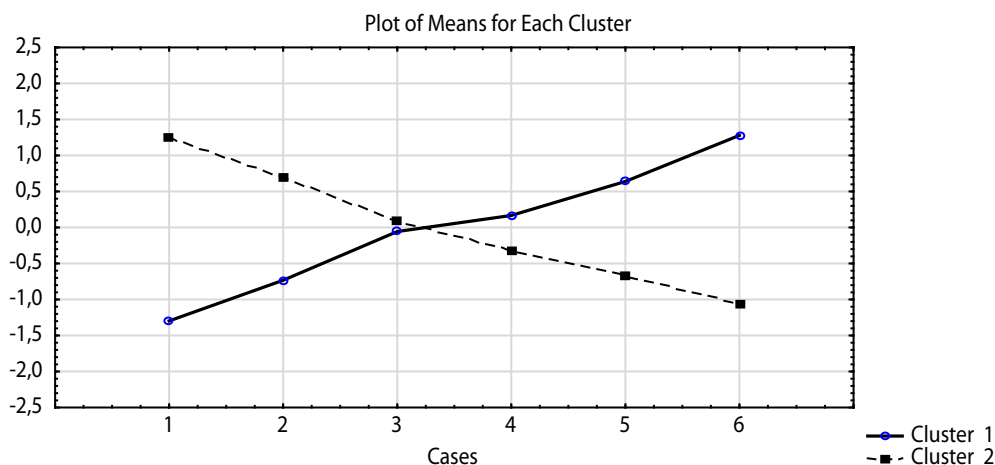

Рис. 6. Кластеризація статей витрат домогосподарств Польщі за 2013–2018 рр. методом k-середніх

енергію, газ та інші види палива, зв'язок, освіту, різні товари і послуги.

Графік витрат домогосподарств Польщі демонструє стійку зростаючу тенденцію у часі до збільшення додаткових витрат (кластер 1) на фоні зменшення базових витрат (кластер 2), що ще раз підкреслює сталий розвиток держави та покращення рівня життя населення цієї країни.

Висновки. Таким чином, незважаючи на те, що Україна близька до Польщі за багатьма характеристиками: обидві країни пережили диктатуру, планову економіку та дефіцит. Проте Польща домоглася набагато більших економічних успіхів, а Україна до цього тільки йде. У Польщі проведено економічні реформи, запроваджено соціальні стандарти, що сприяло залученню в країну іноземних інвестицій. Польща – не найбагатша країна Європи, проте населення країни досить забезпечене. Україна могла б зрівнятися з нею, адже має достатньо потужні ресурси. Однак темпи зростання економіки вкрай низькі, структура економіки є неоптимальною, не запроваджено необхідні реформи, що робить Україну вразливою до криз, залежною від зовнішнього ринку, від цін на сировину тощо.

Якщо Україна проведе реформи, взявши приклад з Польщі та інших успішних країн, то зуміє повторити їх успіх у розвитку економіки й підвищенні рівня та якості життя населення. Порівняння досягнень двох країн доводить, що реформи і хороший бізнес-клімат роблять економіку в кілька разів ефективнішою. Ми порівняли дві країни, щоб показати, що вдалося зробити Польщі, і що цей досвід може використати Україна.

Подальшого дослідження потребує виявлення залежності між структурою доходів і витрат, їх моделювання та прогнозування позитивних змін щодо підвищення рівня та якості життя населення України і Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кізима Т. О. Доходи і витрати домогосподарств в системі показників рівня життя населення. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 343–350. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_4_74
2. Грішнова О. А. Витрати домогосподарств як першооснова системи формування людського капіталу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2011. Вип. 18. С. 280–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_39
3. Червона С. П. Ресурси і витрати домогосподарств України: аналіз структури та структурних зрушень. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 3. С. 95–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_3_22
4. Ревенко А. П. Доходи та витрати домогосподарств України за період 2015 рік – перша половина 2016 року. *Статистика України*. 2016. № 4. С. 33–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2016_4_8
5. Заїка А. М. Витрати і заощадження домогосподарств України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 1. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_1_13
6. Серватинська І. М. Доходи і витрати домогосподарств: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 3. С. 141–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2018_3_14

7. Іляш О. І., Гринкевич С. С. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 476 с.

8. Quality of Life in Ukraine. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/country_result.jsp?country=Ukraine

9. Quality of Life in Poland. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/country_result.jsp?country=Poland

10. Как менялся ВВП по паритету покупательной способности постсоциалистических странах. URL: <https://ru.slovoudilo.ua/2018/03/21/infografika/jekonomika/kak-menyalsya-vvp-paritetu-pokupatelnoj-sposobnosti-postsocialisticheskix-stranax>

11. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Ч. І. Київ, 2019, 379 с.]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_vrdu2018.pdf

12. Свердлов Ю. О. Забезпечення соціальних стандартів добробуту в Європейському Союзі: стратегія розвитку України. *Економіка, соціологія, право*. 2013. № 4. С. 184–193.

13. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

14. Державна служба статистики Польщі. URL: <https://stat.gov.pl>

15. Рейтинг стран Европы по доле расходов семей на продукты питания. URL: <http://www.riarating.ru/infografika/20161206/630048608.html>

REFERENCES

Chervona, S. P. "Resursy i vytraty domohospodarstv Ukrainy: analiz struktury ta strukturnykh zrushen" [Resources and Expenditures of Ukrainian Households: Analysis of Structure and Structural Changes]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. 2016. http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_3_22

Derzhavna sluzhba statystyky Polishchi. <https://stat.gov.pl>

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>

Hrishnova, O. A. "Vytraty domohospodarstv yak pershoosnova systemy formuvannia liudskoho kapitalu" [Household Expenditures as the Basis of the System of Human Capital Formation]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriiia : Ekonomika. 2011. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_39

Ilyash, O. I., and Hrynkevych, S. S. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Social and Labor Relations]. Kyiv: Znannia, 2010.

"Kak menyalsya VVP po paritetu pokupatelnoy sposobnosti v postsotsialisticheskikh stranakh" [How GDP Has Changed at Purchasing Power Parity in Post-socialist Countries]. <https://ru.slovoudilo.ua/2018/03/21/infografika/jekonomika/kak-menyalsya-vvp-paritetu-pokupatelnoj-sposobnosti-postsocialisticheskix-stranax>

Kizyma, T. O. "Dokhody i vytraty domohospodarstv v systemi pokaznykiv rivnia zhyttia naseleennia" [Incomes and Expenditures of Households in the System of Indicators of Living Standards]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*. 2013. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_4_74

Quality of Life in Poland. https://www.numbeo.com/quality-of-life/country_result.jsp?country=Poland

Quality of Life in Ukraine. https://www.numbeo.com/quality-of-life/country_result.jsp?country=Ukraine

"Reyting stran Yevropy po dole rashodov semey na produkty pitaniya" [Rating of European Countries by the Share

of Household Spending on Food]. <http://www.riarating.ru/infografika/20161206/630048608.html>

Revenko, A. P. "Dokhody ta vytraty domohospodarstv Ukrainy za period 2015 rik - persha polovyna 2016 roku" [Incomes and Expenditures of Households in Ukraine for the Period of 2015 - the First Half of 2016]. Statystyka Ukrainy. 2016. http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2016_4_8

Servatynska, I. M. "Dokhody i vytraty domohospodarstv: vitchyzniani realii ta zarubizhnyi dosvid" [Household Income and Expenditure: Domestic Realities and Foreign Experience]. Svit finansiv. 2018. http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfn_2018_3_14

Sverdlova, Yu. O. "Zabezpechennia sotsialnykh standartiv dobrobutu v Yevropeiskomu Soiuzi: stratehiia rozvytku Ukrainy" [Ensuring Social Standards of Well-being in the European Union: Ukraine's Development Strategy]. *Ekonomika, sotsiologhiia, pravo*, no. 4 (2013): 184-193.

"Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2018 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)" [Expenditures and Resources of Households in Ukraine in 2018 (According to a Sample Survey of Living Conditions of Households in Ukraine)]. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_vrdu2018.pdf

Zaika, A. M. "Vytraty i zaoshchadzhennia domohospodarstv Ukrainy" [Expenditures and Savings of Ukrainian Households]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. *Ekonomichni nauky*. 2017. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_1_13

Стаття надійшла до редакції 02.04.2020 р.

■